Pedagogik mahorat negizi: kasbiy faoliyat samaradorligini belgilovchi individual-psixologik omillar

Shahrisabz davlat pedagogika instituti Filologiya fakulteti O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi
Olimova Shirin Sherali qizi

Annotatsiya: Ushbu tezisda zamonaviy ta’lim tizimida pedagog shaxsining kasbiy faoliyati va unda pedagogik qobiliyatlarning tutgan o‘rni tahlil qilingan. Muallif pedagogik qobiliyatlarning tarkibiy qismlari bo‘lgan kommunikativ, gnostik, didaktik, tashkilotchilik va prognostik xususiyatlarning ta’lim samaradorligini oshirishdagi ahamiyatini yoritib beradi. Shuningdek, qobiliyatlarning o‘qituvchi mahoratini shakllantirishdagi psixologik asoslari va ularni rivojlantirish zaruriyati asoslangan.

Kalit so‘zlar: pedagog, kasbiy faoliyat, pedagogik qobiliyat, kommunikativlik, didaktik mahorat, ta’lim samaradorligi, psixologik omillar.

Аннотация: В данных тезисах анализируется роль педагогических способностей в профессиональной деятельности современного педагога. Автор раскрывает значимость таких компонентов педагогических способностей, как коммуникативные, гностические, дидактические, организаторские и прогностические качества в повышении эффективности образовательного процесса. Также обосновываются психологические основы формирования мастерства учителя и необходимость постоянного развития его профессиональных способностей.

Ключевые слова: педагог, профессиональная деятельность, педагогические способности, коммуникативность, дидактическое мастерство, эффективность обучения, психологические факторы.

Bugungi shiddatli global o‘zgarishlar va ta’limga qo‘yilayotgan yangi talablar davrida pedagog shaxsiga bo‘lgan e’tibor har qachongidan ham kuchaydi. Zamonaviy o‘qituvchi nafaqat axborot yetkazuvchi, balki ta’lim jarayonining mohir konstruktori va psixologi bo‘lishi lozim. Ma’lumki, har qanday kasbiy faoliyatning samaradorligi shaxsning individual-psixologik xususiyatlari, xususan, uning qobiliyatlari bilan chambarchas bog‘liqdir.

Pedagogik faoliyatda qobiliyatlar masalasi shunchaki nazariy tushuncha emas, balki ta’lim sifatini kafolatlovchi strategik resurs hisoblanadi. O‘qituvchining dars berish uslubi, o‘quvchilar bilan muloqotga kirisha olishi va kutilmagan pedagogik vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilishi uning pedagogik qobiliyatlari darajasiga tayanadi.

Mazkur tezisda pedagogik qobiliyatlarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishdagi iyerarxik o‘rni hamda ularning o‘quv jarayoni natijadorligiga ta’siri ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil etiladi.

Zamonaviy ta’lim tizimini takomillashtirish sharoitida pedagog shaxsining kasbiy salohiyati, ayniqsa, uning pedagogik qobiliyatlari muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etmoqda. Pedagogik qobiliyatlar o‘qituvchining ta’lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etish, o‘quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish hamda ularning shaxsiy rivojlanishini ta’minlashga xizmat qiluvchi muhim psixologik-pedagogik omil hisoblanadi. Shu boisdan pedagogik qobiliyatlar masalasi nafaqat pedagogika, balki psixologiya fanining ham dolzarb muammolaridan biri sifatida qaraladi.

Pedagogik qobiliyat – bu pedagog shaxsining kasbiy faoliyatni yuqori darajada amalga oshirishga imkon beruvchi individual-psixologik xususiyatlar tizimi bo‘lib, u bilim, ko‘nikma va malakalar bilan uzviy bog‘liq holda namoyon bo‘ladi. Biroq qobiliyatlar mazkur komponentlardan farqli ravishda, faoliyatni egallash tezligi, samaradorligi va ijodiy yondashuv darajasini belgilab beradi. Shu jihatdan qaraganda, qobiliyatlar pedagogik mahoratning asosiy negizi sifatida e’tirof etiladi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, pedagogik qobiliyatlar tug‘ma imkoniyatlar asosida shakllansa-da, ular asosan ijtimoiy muhit, ta’lim jarayoni va shaxsning o‘z ustida ishlashi natijasida rivojlanadi. Demak, har bir pedagog o‘z kasbiy faoliyati davomida qobiliyatlarini muntazam ravishda takomillashtirib borishi zarur. Bu jarayon uzluksiz kasbiy rivojlanishning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

“Pedagogik faoliyat – estetik, axloqiy, siyosiy-iqtisodiy maqsadlarga muvofiq ravishda yosh avlodni hayotga tayyorlashning aqlan o‘ylab ko‘rilgan, deyarli barcha yoshdagilarga ijtimoiy jihatdan zarur bo‘lgan mehnatning bir turi hisoblanadi” [3:320].

Biroq eng muhim xususiyatlardan biri kommunikativ qobiliyat sanaladi. Aynan ushbu qobiliyat boshqa jihatlarni ham rivojlantiruvchi yetakchi omil bo‘lib xizmat qiladi. Kommunikativ qobiliyat o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi samarali muloqotni ta’minlaydi, natijada ta’lim sifati oshadi.

Bundan tashqari, ota-ona bilan aloqalar yaxshi o‘rnatiladi, hamkasblar o‘rtasida esa kasbiy saviyani oshirishga katta ahamiyat kasb etadi [4:1187].

Pedagogik qobiliyatlar tizimida bilish qobiliyati ham alohida o‘rin tutadi. Mazkur qobiliyat pedagogning o‘z fanini chuqur egallashi, ilmiy yangiliklardan xabardor bo‘lishi va ularni amaliyotga tatbiq eta olishini ta’minlaydi. Shu bilan birga, tushuntira olish qobiliyati o‘qituvchining murakkab ilmiy tushunchalarni o‘quvchilar ongiga sodda, tushunarli va tizimli ravishda yetkazish imkonini beradi. Bu esa o‘quvchilarning mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kuzatuvchanlik qobiliyati pedagogik jarayonda o‘quvchilarning individual xususiyatlarini, psixologik holatini hamda rivojlanish dinamikasini aniqlash imkonini beradi. Ushbu qobiliyat asosida pedagog differensial va individual yondashuvni amalga oshiradi. Nutq qobiliyati esa pedagogning kommunikativ faoliyatining asosini tashkil etib, uning fikrini aniq, mantiqiy va ta’sirchan ifodalashiga xizmat qiladi.

Tashkilotchilik qobiliyati pedagogik faoliyatning muhim komponenti sifatida o‘quv jarayonini rejalashtirish, tashkil etish va boshqarish imkonini beradi. Bu qobiliyat pedagogning liderlik sifatlari bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, jamoani boshqarish va ijtimoiy muhitni tartibga solishda muhim rol o‘ynaydi. Shuningdek, pedagogning obro‘ orttirish qobiliyati uning kasbiy kompetentligi, axloqiy fazilatlari va shaxsiy madaniyati bilan belgilanadi.

Kelajakni ko‘ra bilish (prognostik) qobiliyati pedagogga o‘quvchilarning rivojlanish istiqbolini oldindan belgilash, ularning qobiliyatlarini aniqlash va to‘g‘ri yo‘naltirish imkonini beradi. Aynan shu qobiliyat tufayli o‘qituvchi bolaning qiziqishini tez anglaydi va uni qaysi faoliyatga yo‘naltirish orqali yaxshiroq natijaga erishishini oldindan faraz qila oladi. Diqqatni taqsimlay olish qobiliyati esa pedagogik jarayonning ko‘p funksiyaliligini hisobga olgan holda bir vaqtning o‘zida bir nechta faoliyatni samarali boshqarishni ta’minlaydi.

Empatik qobiliyat esa o‘quvchilarning ichki kechinmalarini anglash, ularning ehtiyoj va muammolarini his etish orqali samarali pedagogik ta’sir ko‘rsatishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, pedagogik qobiliyatlar o‘qituvchi shaxsining kasbiy kamolotini belgilovchi fundamental poydevordir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, faqat chuqur nazariy bilimning o‘zi ta’lim samaradorligini ta’minlash uchun yetarli emas; bu bilimlarni o‘quvchi ongiga yetkazish, ularni ijtimoiylashtirish va motivatsiya berish uchun kuchli pedagogik qobiliyatlar tizimi talab etiladi.

Pedagogik faoliyatda kommunikativ, didaktik, tashkilotchilik va prognozlashtirish kabi qobiliyatlarning o‘zaro uyg‘unligi o‘qituvchining kasbiy mahoratini yangi bosqichga olib chiqadi. Zamonaviy ta’lim muhitida ushbu qobiliyatlarni uzluksiz rivojlantirib borish – pedagogik mahoratning shakllanishi va ta’lim sifatining barqarorligini ta’minlovchi bosh omildir. Demak, bo‘lajak pedagoglarni tayyorlashda nafaqat akademik bilimlarga, balki ularning individual-psixologik qobiliyatlarini diagnostika qilish va korreksiyalashga yo‘naltirilgan amaliy yondashuvlarni kuchaytirish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G‘oziyev, E.G‘. *Umumiy psixologiya*. – Toshkent: Sharq, 2010.
2. Davletshin, M.G. *Pedagogik psixologiya asoslari*. – Toshkent: O‘qituvchi, 2008.
3. Avazboyev, A.I., Ismadiyarov, Y.U. *Kasbiy pedagogika*. – Toshkent: Cho‘lpon, 2014. – B. 320.
4. Umarova F.H. *Pedagog shaxsining kasbiy faoliyatida pedagogik qobiliyatlarning tutgan o‘rni* // Ilm-fan yangiliklari konferensiyasi. – Andijon, 2026. – B. 1187–1190.